

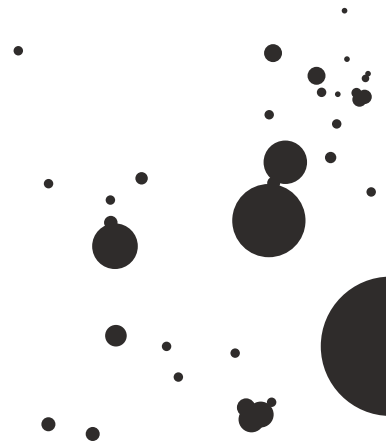

HJÄLP OSS ATT

SE

Om systematiska våldtäkter som
vapen i krig och konflikter

Stockholm 2009

”

Jag ser och jag vägrar att acceptera
denna systematiska kvinnoförnedring”

FN:s resolutioner 1325 och 1820

FN:S RESOLUTION 1325 från 2000 lyfter fram kvinnors betydelse och nödvändigheten av att integrera ett jämställdhetsperspektiv i freds-, säkerhetsfrämjande och humanitära insatser för att nå varaktiga lösningar i konfliktdrabbade länder och områden. Kvinnlig delaktighet i beslutsprocesser när samhällen ska återuppbyggas är nödvändig för att skapa varaktig fred och bygga hållbara demokratiska nationer.

FN:S RESOLUTION 1820 antogs i juni 2008 av FN:s säkerhetsråd för att stärka och komplettera resolution 1325. Resolutionen kräver ett omedelbart stopp för sexuella våldshandlingar mot civilbefolkningen i konfliktdrabbade områden.

Förord

Hjälp oss att se!

PÅ FÖLJANDE SIDOR får du ta del av vittnesmål om vad kvinnor kan utsättas för i krigs- och konfliktområden. Det är hemska historier. Historier som inte lämnar någon oberörd. Krigets vapen är inte bara kulsprutor, minor, bomber eller machetes – våldtäkter och skändning av kvinnors kroppar är precis lika effektivt, om inte effektivare, för att slå sönder och för decennier framåt förstöra samhällen. Vem ger dessa kvinnor upprättelse? Vem dömer förövarna? Vem hjälper kvinnorna när freden väl kommer? Tystnaden, skammen och skadorna kan bli ett livslångt ok att bära om man inte får upprättelse och hjälp.

SVENSKA LOTTAKÄREN har sedan 2003, genom seminarier, föreläsningar och insamlingar, verkat för att sätta ämnet i fokus. Vi vill synliggöra och bekämpa systematiska sexuella övergrepp som vapen i krigs- och konfliktområden världen över. Vi utgår i vårt arbete från FN:s resolutioner 1325 och 1820. Dessa resolutioner tar bland annat upp vikten av kvinnors närvaro och deltagande i det fredsbyggande arbetet efter en konflikt eller ett krig. Då vi är Sveriges största organisation för kvinnor med ett intresse för försvars- och säkerhetsfrågor, återfinns många

gångar våra medlemmar i de svenska insatser som kommer till krigshärjade områden när vapnen tystnat. Det är viktigt att förstå vad man då kan möta.

HJÄLP OSS ATT SE! riktar sig till våra medlemmar, till allmänheten, politiker och journalister. Hjälpa oss att tillsammans stoppa våldet och hjälpa till i läkningsarbetet. För trots dessa berättelser finns det hopp. Hur då? undrar du som läsare. Jo, därför att varje berättad historia är en sedd historia. Varje sedd historia ökar kunskapen om illgärningarna. Varje historia bidrar till att dra fram förövarna i ljuset. Varje historia banar vägen för dem som redan idag arbetar med att döma förövare, och med att hjälpa och stödja redan drabbade kvinnor. Varje historia bidrar till kampen att få detta vapen att tystna. Förövare ställs faktiskt inför rätta och många organisationer gör enorma insatser för att både fysiskt och psykiskt hjälpa drabbade kvinnor och barn.

FRAM TILL DEN 30 april 2010 säljer landets lottakärer Ögat-nålen. Den kostar 20 kronor och vinsten går oavkortat till drabbade kvinnor i Demokratiska Republiken Kongo. Landet har sedan mitten av 90-talet härjats av blodiga konflikter och även om

fred nu formellt råder, pågår fortfarande väpnade strider i de östra delarna. Miljoner människor har dött, hundratusentals är på flykt och uppemot en halv miljon kvinnor har utsatts för systematiska våldtäkter.

ETT VARMT TACK till Folke Bernadotteakademin som genom sitt bidrag har möjliggjort denna skrift. Ett varmt tack också till våra skribenter som generöst bidragit med att beskriva sina upplevelser och erfarenheter på plats i olika oroshärdar och krigsdrabbade platser. Vi tackar också biståndsminister Gunilla Carlsson för hennes bidrag och stöd till vårt initiativ. Det är samtligas engagemang som gjort denna skrift möjlig och vi ska göra vårt bästa för att förvalta, sprida kunskap och engagemang i vår tur.

Svenska Lottakåren
Styrelsen mars 2009

”En kvinna med ett barn på ryggen kom fram till mig i ett läger i Sierra Leone. Hon ville visa mig sin mage som hade fruktansvärda ärr. Hon berättade att när hon väntade barn så var det några soldater som slog vad med varandra om vilket kön det var på barnet hon väntade. För att se vem som hade rätt sprättade de helt enkelt upp hennes mage med en bajonett och kunde då konstatera att barnet var en pojke.”

Återberättat för Elisabeth Rehn i Sierra Leone.

Namn: Elisabeth Rehn. **Bakgrund:** Försvarsminister och jämställdhetsminister i Finland, kandiderade till presidentposten 1994, europaparlamentariker, FN:s människorättsrapportör i Serbien Montenegro, Bosnien och Hercegovina, Kroatien och Makedoien samt FN:s undergeneralsekreterare och sändebud i Bosnien och Hercegovina. **Befattning:** Oberoende expert hos Finlands utrikesministerium, höll även i en kvinnoledarskapskonferens i Liberia i mars 2009 och är ständigt tillfrågad som talare i hela världen. **Vision:** Det finns något gott i alla människor och det lönar sig att söka efter det.

Elisabeth Rehn om

hur väpnade konflikter påverkar kvinnor

Intervju: Carola Ålstig

FÖR NÅGRA ÅR SEDAN skrev Elisabeth Rehn rapporten "Women, War and Peace" tillsammans med Liberias första kvinnliga president, Ellen Johnson Sirleaf. De två kvinnorna hade fått ett uppdrag av FN:s utvecklingsfond för kvinnor, UNIFEM, att utreda hur väpnade konflikter påverkar kvinnor och om kvinnors roll som fredsbyggare.

Elisabeth Rehn och Ellen Johnson Sirleaf besökte 14 krigsdrabbade områden, däribland Liberia, Kongo, Rwanda, Kambodja, Sierra Leone och före detta Jugoslavien. De kartlade förekomsten av våldtäkter som vapen genom att bland annat intervjua drabbade kvinnor. Elisabeth Rehn har otaliga exempel på övergrepp mot kvinnor. Berättelser som hon har fått återgivna direkt av offren själva. Det handlar om kvinnor som auktionerats ut som sexslavar i Makedonien, unga flickor i Sierra Leone som tvingats prostituera sig, våldtäkter mot både kvinnor och barn och illegal organhandel i Moldavien.

– Bilden är densamma i alla länder. När det är konflikter i världen så är det plötsligt fritt fram att våldta och utnyttja kvinnor och barn. Och det sexuella våldet är systematiskt och planerat. I inbördes-

kriget i Rwanda gick till exempel den statliga radion ut och uppmanade alla hutuer som var HIV-positiva att våldta tutsi-kvinnor. Och man kan säga att de lyckades bra. Av de 500 000 kvinnor som våldtogs i Rwanda är 30 procent HIV-smittade idag.

– Förr, när krig fördes mellan nationer, så fördes kampen på fronten och de civila var inte de direkta målen i konflikten, men idag är det inte krig mellan självständiga nationer och de här inbördeskrigen är så helt utan regler.

VAR SKER DE HÄR BROTTEN JUST NU?

– Det här sker hela tiden. I varenda konflikt i världen. I Afghanistan, i Irak, i Darfur. I Darfur vet jag till exempel att kvinnor våldtogs i lägren och i Kongo sker ohyggligt många våldtäkter. Nyligen stenade de också ihjäl en 13-årig flicka i Somalia som blivit utsatt för massvåldtäkt. De vände helt enkelt på resonemanget och sa att det var hon som fått männen att göra det. Kvinnor är väldigt svaga när de ska kräva sin juridiska rätt, men samtidigt som allt det här hemska inträffar så för det ändå med sig att kvinnor inser att de måste vara delaktiga i beslut. På alla nivåer.

VAD TYCKER DU OM FN:S RESOLUTION 1820?

– Jag ser en svaghet i att den vrider fokus mot kvinnor som offer. Det viktiga budskapet i FN:s resolution 1325 var vikten av att få med kvinnor i fredsprocessen, vid förhandlingsbordet, istället fokuserar resolution 1820 på kvinnorna som offer vid konflikter.

VARFÖR ÄR DET VIKTIGT ATT FÅ MED KVINNOR I FREDSPROCESSEN?

–Därför att om du tittar på konflikter idag så är 80–90 procent av de drabbade civila, och kvinnor och flickor är värst utsatta. Därför behövs det kvinnor på ledande poster som håller ögonen på de här frågorna.

–I vissa länder, som Afghanistan, kan och får inte heller män komma nära kvinnorna.

–När det gäller återuppbyggnaden av samhället är det också viktigt. Efter ett krig så finns det en hel del förstörda byggnader, vägar och broar och det kan man alltid lappa ihop. Men även undervisningssystemet och social- och hälsovården har fallit sönder och vilka är experter på att reparera det här? Jo, det är kvinnorna. Så det är jätteviktigt för hela fredsprocessen att få med sig kvinnor.

VAD KAN MAN GÖRA?

–Information är viktigt. Och att man i dessa länder får ett rättsväsende som fungerar. Att man kan lita på att om man anmäler ett övergrepp till en polis så förs den anmälan också vidare och att det blir en rättvis rättegång.

Men vi ska vara medvetna om att det inte är lätt att få de här våldtagna kvinnorna att vittna. I somras skulle jag vittna i Haag i ett åtal mot krigsherrar och jag tyckte att det var väldigt obehagligt och då var det ändå inte jag som utsatts för brottet. Hur ska då kvinnan som faktiskt utsatts för brottet känna sig och hur ska hon våga komma till de här rättegångarna? Hon kan inte språket och det är kanske första gången någonsin som hon är utanför sitt land. Och sedan ska hon våga komma tillbaka till byn där skurken kanske finns kvar eller släktingar till honom.

–Jag tror att det är viktigt att få rättegångarna närmare brottsplatsen. När fångelserna blev fulla i Rwanda vet jag att byns äldste samlade de skyldiga och offren och samtalade om det som hänt, och de skyldiga fick be om ursäkt. Det är viktigt för de våldtagna kvinnorna att sanningen kommer fram

Bilden är densamma i alla länder. När det är konflikter i världen så är det plötsligt fritt fram att våldta och utnyttja kvinnor och barn. Och det sexuella våldet är systematiskt och planerat.”

och att de får någon form av upprättelse i allt det hemska som de genomgått.

VAD ANSER DU OM SVENSKA LOTTAKÅRENS

ÖGAT-KAMPANJ?

–Det är ett väldigt bra initiativ. Vi kan inte tala för mycket om de här frågorna och det är väldigt fint att en organisation som Svenska Lottakåren går i bräschen för det här.

”Soldaterna samlas kring familjen och Aida tvingas att resa sig från gräsmattan. Hon känner en hand på framsidan av sin klänning och plötsligt slits hela klänningen sönder från halsen ner till hennes knän. Två andra händer håller fast henne i armarna. En annan hand sliter av hennes BH och hon slängs på marken och känner hur trosorna slits av.

Sedan sker allt i en följd. Hon känner en av männen ovanpå sig. Hon känner en enorm smärta i underlivet när hon våldtas av den första soldaten. När en är klar tar nästa vid tills samtliga har våldtagit henne.”

Fritt återberättat ur förhörsprotokoll
från nordöstra Bosnien våren 1992.

Namn: Stig Edqvist. **Bakgrund:** Reservofficer och fortfarande aktiv. FN-tjänst på Cypern i olika roller under totalt 2,5 år. Riksmordkommissionen under 13 år. Seconderad av svenska regeringen till Krigsförbrytartribunalen (ICTY) i Haag under 3 år, 1994-97. Startade 1995 tillsammans med åklagaren Nancy Paterson från New York, det första teamet någonsin i världshistorien att utreda våldtäkt som vapen i syfte att etniskt rensa delar av Bosnien. **Befattning:** Chef för Palme-utredningen från 1997 tills vidare och chef för den Svenska nationella ID-kommissionen sedan 1999. **Vision:** Jag har en vision om att i en snar framtid slippa se att politiska ledare i olika länder använder våldtäkt och sexuella övergrepp mot kvinnor som ett led i sin krigföring.

Stig Edqvist om

etnisk rensning i nordöstra Bosnien 1992

DEN HÄR BERÄTTELSEN utspelar sig en sen eftermiddag i slutet av maj 1992. Drygt tre år senare berättar kvinnan om familjens öde för utredare från ICTY – International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Det här är Aidas historia som berörde mig starkt. Observera att namnen är fingerade.

Solen skiner och det är en mycket varm dag i den lilla byn i nordöstra Bosnien.

Aida står vid diskbänken i köket och tittar ut genom fönstret. Hon ser sin man Hussein komma gående. Mörka rökpelare stiger mot skyn några kilometer bort och hon inser att kriget inte är långt från hennes by. Hon känner skräcken i sin mage men försöker att skjuta bort känslorna och koncentrerar sig på att skära upp brödet till middagen.

Hennes 6-årige son Emir skrattar där han sitter mitt på köksgolvet och leker med några leksaker.

Dörren öppnas och Hussein kommer in. Emir springer fram till Hussein som lyfter upp honom.

Hussein bär med sig sonen, som kramar honom hårt om halsen, in i rummet bakom köket och sätter honom på en stol och tar samtidigt av sig sina skor. Middagen står framställd på köksbordet.

Under måltiden berättar Hussein om de problem som han haft under eftermiddagen när han flyttade familjens får från en hage till en annan. Hur han fått jaga tre får som inte ville lämna den hage där de befann sig.

Aida hör ett ljud som hon inte känner igen. En duns som avlöses av ett skrapande och ljuden verkar komma från framsidan av huset. Hussein reser sig från sin stol vid bordet och går mot köksdörren för att gå ut och se vad som håller på att hända. Dörren slits upp och in i köket tränger sig fyra uniformerade soldater. Samtliga bär automatvapen och Aida hinner uppfatta att alla har skägg.

EN AV SOLDATERNA KASTAR SIG över Hussein och slår ett slag mot hans huvud med kolven på vapnet. Han faller ner på knä och börjar kvida. Aida känner hur en hand tar tag i hennes hår och hur hon slits upp och tvingas ner på golvet. Hon blir liggande vid sidan av sin man och känner att golvet är blött och ser samtidigt att det är blod som rinner från ett sår i Husseins huvud. En skrikande Emir slängs av en soldat över Aida. Emir fortsätter att skrika förtvivlat tills också

han får ett slag i huvudet av kolven från ett vapen. Han tystnar tvärt då han förlorar medvetandet.

Porslin kastas ut från köksskåpen. Aida hör hur något kastas igenom fönsterrutan i andra rummet. Möbler slås sönder och allt är ett kaos. Soldaterna skriker till varandra under tiden som de springer runt i huset och sliter ut allting från skåpen och garderoberna i huset. En av soldaterna sliter tag i Aida och lyfter upp henne från golvet och kräver att hon skall visa var hon har sina pengar och smycken. Hon inser att hon inte har några alternativ utan tar fram sin handväska som hon har gömd bakom sina kläder i en garderob och lämnar över väskan.

HUSSEIN, AIDA OCH EMIR tvingas att lämna köket. Aida bär sin fortfarande medvetlös son ut ur huset. De tvingas gå en bit bort från huset till en gräsmatta.

En av soldaterna pekar med mynningen på sitt vapen mot familjen och blir stående kvar intill dem.

Emir börjar röra sig och hans ögonlock öppnas sakta. Han ser sin mamma och börjar att gråta. Aida försöker trösta den förtvivalade Emir så gott hon kan.

Aida sätter sig vid sidan av Hussein på gräsmattan och båda föräldrarna hjälps åt att trösta Emir.

Aida ser hur en av soldaterna kommer från skjulet bakom huset med en mindre dunk i handen. Hon vet att Hussein brukar förvara reservdiesel till sin traktor i dunken. Hon ser hur soldaten börjar stänka diesel längs väggarna på huset och sedan fortsätta in medan dieseln fortsätter att rinna ut, ner på golvet.

”

Aida ser att en av soldaterna kommer från skjulet bakom huset med en dunk. Hon vet att Hussein brukar förvara reservdiesel till sin traktor i dunken. Hon ser hur soldaten börjar stänka diesel längs väggarna på huset.”

PLÖTSLIGT SER HON hur lågor och rök stiger mot himlen. Familjens hus brinner.

Soldaterna samlas kring familjen och Aida tvingas att resa sig från gräsmattan. Hon känner en hand på framsidan av sin klänning och plötsligt slits hela klänningen sönder från halsen ner till hennes knän. Två andra händer håller fast hennes armar. En annan hand sliter av hennes BH och hon slängs på marken och känner hur

trosorna slits av.

Sedan sker allt i en följd. Hon känner en av männen ovanpå sig. Hon känner en enorm smärta i underlivet när hon våldtas av den första soldaten. När en är klar tar nästa vid tills samtliga har våldtagit henne.

Under tiden kan hon se hur Hussein står och håller i Emir och att den soldat som först våldtog henne riktar sitt vapen mot dem. Aida försöker att resa sig upp. Då ser hon att soldaten vid sidan av Hussein och Emir tar fram en stor kniv med sin ena hand. Med sin andra hand tar han tag i håret på Hussein och böjer hans huvud bakåt. Med ett snabbt snitt skär soldaten av Husseins hals och blodet pumpar ut. Hussein faller ner på marken och Emir springer i panik till sin mor. Emir kom aldrig mer under den korta tiden som återstod av hans liv att säga ett ord.

DOM BLIR BORTJAGADE från platsen och uppmanas att aldrig mera komma tillbaka. Hon hör hur hon kallas för muslimsk hora när hon försöker plocka rätt på det som återstår av hennes kläder. Slutligen tar hon Emir i handen och börjar gå i västlig riktning. Det sista hon hör är sprakandet från branden i familjens hus. Hon vänder sig inte om.

Aida och Emir tas hand om av federationens styrkor och kommer som flykting till Tuzla.

De två får hjälp av olika organisationer samt myndigheterna i Tuzla.

ETT ÅR EFTER HÄNDELSEN tar Aida med Emir ut på den dagliga promenaden i ett område söder om flyktinglägret. De går hand i hand och efter en kilometer

passerar de en bro. Ungefär åtta meter under bron rinner en bäck som är omgiven av kala klippor. När de befinner sig mitt på bron släpper Emir taget om sin mors hand. Han springer fram till broräcket och hoppar upp på det och kastar sig ner mot klipporna. Han var sju år gammal när han begick självmord.

Händelsen har ägt rum och var ett led i den etniska rensningen av östra Bosnien. Liknande händelser utspelade sig över stora delar av landet under flera år.

”När de var klara med sina berättelser hade solen gått ner, det hade blivit mörkt och jag hade inte ens kunnat förmå mig att tända ljuset för att bryta den laddade stämning som rådde. När de var färdiga grät vi alla. De grät. Jag grät. De hade vittnat om den etniska rensningens fasansfulla verklighet. Det hade fram tills nu bara varit ett ord för mig. Men nu fylldes den av innehåll. Systematiska våldtåker, tortyr, påtvingad flykt, ståndrätt, plundring. Jag svarade att jag trodde dem på deras berättelser och att jag skulle göra allt för att hjälpa dem.”

Christina Doctare om sitt första möte med kvinnliga flyktingar efter tre dagar i Zagreb.

Namn: Christina Doctare. **Bakgrund:** Leg. läkare, specialist i allmänmedicin, chefsläkare, medicinalråd, expert i Krigstribunalen, Sveriges representant i Europarådets kommitté mot tortyr (CPT), Strasbourg, lecturer på Francois-Xavier Bagnoud Center for Health and Human Rights, Harvard. Ofta anlitad föreläsare med teman om stress, kultur och hälsa, medlem i nationella styrgruppen för Kultur och Hälsa i Riksdagen. Kandidat till EU-parlamentet vid valet 2009. **Böcker:** När man väntar sig en man – ansikte mot ansikte med kriget (1995), Hjärnstress – kan det drabba mig? 2000, Skapa Andrum 2003, Vägen till Hälsa – det bästa av väst och det största av öst. **Priser:** Positiva Sverige 1994, Elin Wågner priset 1997, ST:s arbetslivpris 2001. **Vision:** Sanning och försoning. **Motto:** Godhet. Moderlighet. Andlighet.

Christina Doctare om

systematiska våldtäkter i kriget på Balkan

JAG HADE VARIT I KRIGET på Balkan i tre dagar när det knackade på dörren till mitt lilla kontor på WHO i Zagreb. Det stod tre flyktingkvinnor och tövade på tröskeln och en som talade engelska frågade: "Are you gospoda doktorica Christina? "Yes, I am?" Do you do rehabilitation of women and children?" Yes, if they are physically wounded!" Just i den stunden råkade jag titta på kvinnorna och såg att det drog en sky av undran och oro över deras anletsdrag. Att de var flyktingkvinnor var lätt att se med den där speciella uppgivna kroppshållningen och den förtvivlade blicken som vittnade om upplevda fasor. "Kom in. Vill ni ha kaffe?" Jag ordnade med kaffet och vi satte oss ner kring bordet och jag gjorde en inbjudande gest och slog ut med armarna och visade att jag var beredd att lyssna: "Berätta!" En kunde engelska och översatte för de andra. Det var en hösteftermiddag 1992 och solen sken. När de var klara med sina berättelser hade solen gått ner och det hade blivit mörkt. Jag hade inte ens kunnat förmå mig att gå och tända det elektriska ljuset för att bryta den laddade stämning som rådde. När de var färdiga grät vi alla. De grät. Jag grät. De hade vittnat om den etniska

rensningens fasansfulla verklighet. Det hade fram tills nu bara varit ett ord för mig. Men nu fylldes den av innehåll. Systematiska våldtäkter, tortyr, påtvingad flykt, ständrätt, plundring. Jag svarade att jag trodde dem på deras berättelser och att jag skulle göra allt för att hjälpa dem: "Ge mig namn på läkare och sjukhus så att jag kan kolla upp det ni har berättat." Check and double check. Så blev det och redan första helgen i kriget åkte jag till ett av de sjukhus som kvinnorna hade namngett. Jag hade lyckats tjata mig till en bil och chaufför, bara det en bedrift! "Ni, gospoda doktorica Christina är den enda som har trott oss. Vi har varit på UNHCR (FN:s flyktingkommisariat) och ICRC (Internationella Röda korset) och Save the Children (Rädda barnen), men ingenstans har dom trott oss. Ni är den första som tror oss.

JAG VAR NYANLÄND till kriget med ett uppdrag som chef för WHO:s projekt med rehabilitering av krigsskadade. Ryktet om min verksamhet hade tydligen gått före mig. De visste ju till och med vad jag hette.

Detta var inga enstaka udda händelser eller fulla soldaters belöning. Nej, detta var en systematik som var tydlig. Samma mönster överallt.”

Mina läkarkollegor på sjukhuset vittnade om den etniska rensningens förfärliga realitet. Våldtagna kvinnor hade kommit som flyktingar till sjukhuset och sedan dragit vidare i sin flykt undan kriget. En ung 16-årig kvinna hade blivit våldtagen och gravid och hade fött ett barn, som hon i förtvivlan lämnat på sjukhuset och försvunnit i den aldrig sinande flyktingströmmen. Från doktorerna fick jag tips om andra ställen att åka till och på den vägen blev det att jag kunde skriva en rapport efter att ha åkt runt i kriget och fått samstämmiga vittnesmål. Detta var inga enstaka udda händelser eller fulla soldaters belöning. Nej, detta var en systematik som var tydlig. Samma mönster överallt. Den serbiska nationella armén eller JNA, den jugoslaviska nationella armén, som den fortfarande kallades för, drog in med tanks och bombarderade en plats i cirka 3 dagar. Sedan samlades muslimska män ihop och kördes bort på lastbilar till koncentrationsläger. Många dödades direkt. Även kvinnor och barn samlades ihop och fördes till offentliga lokaler, ofta skolor, som blev bordeller. Framför allt de unga flickorna plockades ut varje natt och våldtogs av upp till 15 soldater och kastades sedan tillbaka in i klassrummen, där de äldre kvinnorna försökte ta hand om de halvdöda flickorna efter bästa förmåga. Många kom aldrig tillbaka. De dödades och ofta skändades deras döda kroppar på ett rituellt bestialiskt sätt, där bröstet och de kvinnliga könsdelarna skars bort.

MED MIN RAPPORT gick jag till min chef inom WHO-hierarkin och sa: ”Sir, det pågår hemska saker i kriget. Kvinnor blir systematiskt våldtagna!” ”Ja, det händer väl i alla krig!” ”Men Sir, detta är ju en krigsförbrytelse. Ett brott mot mänskliga rättigheter och Genève-konventionerna. Jag vill hjälpa dessa kvinnor och ta hand om dem och ordna med rehabilitering!” ”Du har ju ditt protesprojekt för de amputerade!” ”Yes Sir! Men jag kan ta hand om dessa kvinnor också!” ”Ok, men glöm inte att ta hand om dina proteser!” sa han och hötte med ett krokigt pekfinger mot mig! ”Nej, det skall jag inte göra!”

Kort därpå kom ett svenskt TV-team och sökte upp mig i Zagreb och undrade om jag hade något att berätta. Jag bjöd på fika och berättade vad jag visste om den etniska rensningen och gav dem namn på personer och platser som de kunde besöka.

Här kunde historien ha tagit slut. Men det ville sig så att jag hade ett uppdrag att rapportera till WHO:s Europakontor i Köpenhamn någon tid senare. TV-teamet hade just kommit hem och gjort ett fantastiskt reportage: ”Kunde jag möjligtvis komma och vara med i studion och kommentera?” TV-mediets enorma genomslagskraft gjorde att hela världen plötsligt visste vad som pågick i kriget nere på Balkan. Jag gav röst åt de förnedrade och våldtagna kvinnorna. Den kvällen förändrades mitt liv.

”Jag brukar säga att det är tre saker jag är stolt

Systematiska våldtäkter ger ärr i själen
som förs över från släktled till släktled
och blir draksådden till nästa krig.”

över i mitt liv. Mina två söner och att jag var den första som upptäckte och rapporterade om de systematiska våldtäkterna.

HUR KOM DET SIG att det blev så här? För det första. Jag är kvinna. Jag var då i 50-årsåldern. Hade alltså både livserfarenhet och en lång professionell karriär bakom mig. Men det räcker inte. Det finns så många kvinnliga läkare som blir som män, och inte alls reagerar utifrån ett kvinnligt perspektiv. Det kan tyckas vara kuriosa, men jag kallade min första bok, min självbiografi, från kriget för ”När man väntar sig en man!” För det var vad som hände; inte bara i min läkargärning blev jag kallad för farbror doktorn, även när jag var höggravid, utan också i kriget blev det tydligt att det var när jag berättade om att jag var mor till två söner som jag älskade mest av allt som männen lyssnade. Det räckte inte med att vara en främmande expert på rehabilitering. Uttryckt på ett annat sätt, jag etablerade kontakt med männens ”inre oiidipala goda moder”. De lyssnade och gjorde faktiskt det jag ville.

Jag hade kunskaper och erfarenheter. Sommaren 1992 hade jag arbetat med en statlig utredning som var ett tilläggsdirektiv till den stora parlamentariska psykiatriutredningen. Min rapport hette ”Statligt stöd till tortyrskadade flyktingar”. Jag kände alltså till FN:s mänskliga rättigheter och Genèvekonven-

tionerna. Jag hade själv föreslagit i min utredning att man skulle använda sig av media för att få ut sina budskap. Av egen erfarenhet visste jag också att man måste alltid förankra uppåt i organisationen och med väl underbyggda fakta i sina rapporter. Check and double check.

Sedan måste jag erkänna att jag också hade tur som överlevde. Jag var nära döden så många gånger att jag bara kunde konstatera: ”den kulan var inte för mig” och bara tacka Gud för att jag levde, ty krig föder ödmjukhet.

Systematiska våldtäkter skapar livslånga skador, PTSD, posttraumatisk stress, som påverkar inte bara den drabbade människan, utan hela hennes omgivning och även kommande generationer. Systematiska våldtäkter ger ärr i själen som förs över från släktled till släktled och blir draksådden till nästa krig.

NÄR JAG I SKRIVANDE STUND ser tillbaks på den tid som jag tillbringade i kriget – det kom att bli 25 resor under 12 års tid – så upplever jag det som den mest omvälvande tiden i mitt liv. Jag är tacksam över att ha fått möjlighet att föra fram sanningen och därmed skapa förutsättningar för att återupp-
rätta våldtagna kvinnors förnedrade mänskliga värdighet. Mitt motto i kriget blev: ”To restore health is to restore human dignity!”

”Soldaterna höll sig ofta med sexslavar. Kvinnor som bodde i en byggnad eller i ett rum intill männen. Det kunde vara kvinnor som fångats in när man skövlat en by någonstans. Efter ett lyckat uppdrag ville männen fira och kallade till sig kvinnorna. De drack, sköt skott i luften och roade sig.

En av kvinnorna ansågs inte vara till någon nytta längre, så man bestämde sig för att göra slut på henne och körde upp gevärspipan i slidan och sköt av. Det var blod och kroppsdelar överallt. De andra kvinnorna fick se på och tänka att nästa gång är det kanske min tur”

Fritt återberättat av Marie Tuma. Händelsen ingick i Milosevic-utredningen.

Namn: Marie Tuma. **Bakgrund:** Jur kand och utbildning i mänskliga rättigheter och folkrätt vid Raul Wallenberg-institutet i Lund. Åklagarjobb i Borås, Lund, Malmö och Helsingborg. Därefter fem år som åklagare vid Haagtribunalen innan tjänsten i Sarajevo. **Befattning:** Internationell domare vid Bosnien-Hercegovinas Högsta domstol i Sarajevo. **Vision:** Snällhet.

Marie Tuma om

vikten av kvinnor på olika positioner

Intervju: Carola Ålstig

MARIE TUMA VAR SOM ÅKLAGARE vid Haagtribunalen med och åtalade Serbiens förre president Slobodan Milosevic. Hon jobbar sedan två och ett halvt år som internationell domare vid Bosnien-Hercegovinas Högsta Domstol i Sarajevo. Hon har lyssnat på oräkneliga fall av vittnesmål där kvinnor utnyttjas sexuellt och även mött kvinnor och män med grymma erfarenheter i bagaget.

Bland annat berättar hon om ett gripande möte när hon var på väg hem från Högsta domstolen till sin lägenhet i Sarajevo.

– Alla man träffar har en historia att berätta och alla känner till någon som blivit våldtagen under kriget. Den här kvinnan som var i 35-års åldern är bara ett exempel på det. Jag började prata med henne eftersom hon satt i sin rullstol och inte kunde ta sig över vägen. Jag frågade om jag fick hjälpa henne och det slutade med att jag skjutsade henne hela vägen hem. Vi hade ett jättefint samtal. Hon berättade att hennes mamma först hade blivit våldtagen i köket, sedan dödad och att hennes pappa också blivit dödad i hemmet medan hon såg på.

Jag skjutsade hem henne i den skruttiga rullsto-

len till hennes lägenhet på femte våningen utan hiss. "Hur gör du nu?", frågade jag. Hon svarade: "Ibland får jag vänta på en granne och ibland kan en taxichaufför hjälpa mig."

Jag försökte lyfte upp henne med klarade inte av det så jag ringde min dotter och tillsammans bar vi upp kvinnan.

Det finns ingen socialtjänst eller färdtjänst i Bosnien, men det man har där, som jag saknar här i Sverige, är att man hjälper varandra. En medmänsklighet. Det finns till exempel inga uteliggare i Sarajevo eftersom det alltid finns en säng över. Människorna har väldigt varma hjärtan efter kriget och hjälper varandra.

Även tolkarna i rättssalen som tolkar bosniska kvinnor har sina berättelser. Jag har till exempel en ung, kvinnligt jurist som skulle hjälpa till att skriva en viss del i ett fall. Hon lyssnade igenom en del av banden med vittnesmål men kom sedan fram till mig och sa att hon inte klarade av det. Berättelserna var för nära.

Jag blir själv mycket berörd av vissa vittnesmål, men det gäller att hålla huvudet kallt, utan att för den skull bli kall och cynisk. Det vill jag inte.

VAD ÄR PROBLEMEN I DEN HÄR TYPEN AV BROTT?

– Kruxet är att i de här krigen så är det mängder av soldater som begått brott och man kan inte ställa alla inför rätta. Det är omöjligt. Haagtribunalen har en uppdelning att man tar "High level" eller "High Profiles". Det vill säga det är statsledare, generaler och höga militäriska ledare som man åtalar.

Svårigheten är sedan att få de åtalade fällda för våldtäkten. Bevisningen varierar också från fall till fall. I våldtäktsmål är det i regel den våldtagna kvinna som är huvudbevisningen och så brukar det finnas annan tilläggsbevisning som läkarintyg, psykologintyg eller förhör med läkare och psykologer. Andra överlevande, det vill säga kvinnor som sett våldtäkten eller pratat med eller sett kvinna efteråt kan också finnas. Det är dock trovärdigheten av kvinnans eller kvinnornas berättelse som måste fastställas. Ibland kan det vara svårt, särskilt om kvinnan lider av posttraumatisk stress. Hennes berättelse får oftast stödjas av annan bevisning.

De kvinnor jag sett i vittnesbåset under rättegångar har uppträtt olika. En del berättar detaljerat och gråter mycket, en del är oerhört fåordiga och det är svårt att få dem att berätta. Kvinnor

som blivit våldtagna kan också bli uteslutna från den sociala gemenskapen i sitt samhälle och det präglar dem. Barn som föds efter en våldtäkt kan råka ut för samma sak.

Vittnen kan även vara utsatta för hot, direkt eller indirekt, och det kan påverka vittnesmålet. Alla kvinnor vill inte heller vittna och det är också ett problem. Skam, uteslutning av samhället eller hot är starka skäl för att inte vittna.

I målet gällande Omarska och Kerterm kon koncentrationsläger i nordöstra Bosnien och Hercegovina vittnade flera kvinnor under pseudonym. I vissa avsnitt var offentligheten avskärmad från att höra vittnesmålen och då kunde ofta kvinnorna berätta friare om de sexuella övergreppen.

Men även om bevisningen är tillräcklig för att säkerställa att en eller flera våldtäkter har skett, så beror det därefter på vem som åtalas för brottet och på vilka grunder för att det ska bli en fällande dom. Om en soldat i en trupp har begått våldtäkten men det är den militära befälhavaren av truppen, kompaniet, brigaden etcetera som har åtalats så måste åklagaren bevisa att den här personen hade så effektiv kontroll över truppen och då också gärningsmannen. Att han fått kännedom om att ett brott skulle

”

Kvinnor som blivit våldtagna kan också bli uteslutna från den sociala gemenskapen i sitt samhälle och det präglar dem.”

ha begåtts eller skulle kunna begås och att han inte gjorde något för att förhindra det eller i efterhand bestraffade eller anmälde gärningsmannen.

Det är alltså inte endast krav på åklagaren att bevisa att våldtäkten ägt rum utan vi måste även bevisa det straffrättsliga ansvaret.

Det är dock värt att nämna att när det gäller svensk lagstiftning och våldtäkt ska det finnas ett tvång men i den internationella rätten så finns det inget tvångselement utan det räcker med att man kan bevisa att det inte funnits samtycke till sex.

HUR SKULLE DU VILJA ATT SVERIGE OCH DET SVENSKA RÄTTSVÄSENDET AGERAR?

– Jag tycker att det är en besvikelse att Sverige inte implementerat Romstadgan för Internationella brottmålsdomstolen i den nationella lagstiftningen. Som det är idag så är det svårt för en åklagare att åtala en krigsförbrytare i Sverige.

Sverige ratificerade Romstadgarna 2001 och 2002 trädde den i kraft. Genom stadgan inrättades den Internationella brottmålsdomstolen ICC som en permanent domstol för lagföring av folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser. Stadgan inne-

håller bland annat utförliga definitioner av de här brotten och straffrättsliga principer som ska tillämpas. Många stater har valt att implementera Romstadgan i den internationella lagstiftningen, men inte Sverige.

”

Men jag känner också hopp när jag ser några parkbänkar som kommit upp längs floden på väg mellan domstolen och lägenheten i Sarajevo. Där sitter unga par och pratar och kramas och solen skiner.”

Sverige har istället en lag från 1964 som gäller Lag om straff för folkmord och utöver det ett särskilt lagrum i brottsbalken gällande folkrättsbrott, men den är inte alls lika täckande som Romstadgarna. Till exempel så har Romstadgarna ingen preskriptionstid för folkmordsbrottet, medan Sverige har en preskriptionstid på 25 år som längst. Romstadgarna säger också att individer kan ställas till svars för till exempel folkmord eller massvåldtäkter medan man i Sverige måste kunna knyta en specifik gärningsman till varje brott.

TROR DU PÅ RESOLUTION 1325 OCH VIKTEN AV ATT ÖKA KVINNORS DELTAGANDE?

– Det är jätteviktigt att kvinnor kommer ut i fredsbevarande insatser och i uppbyggnadsfasen. Det är ännu viktigare i Bosnien eftersom det är ett muslimskt land och kvinnorna har inte samma självständighet som männen har.

Det är också viktigt att som kvinna vara på olika positioner. Som soldat, jurist eller läkare. Både i Haagtribunalen och i Sarajevo så inbillar jag mig att min blotta närvaro i domstolen, när ett kvinnligt våldtäktsoffer berättar sin historia, gör att hon känner sig mer bekväm. Ofta kan det vara så att hon vänder sig till mig när hon berättar. Men även för de unga juristerna som nu utbildas i Bosnien så kan jag vara en förebild.

HAR DU HAFT NYTTA AV ATT VARA SVENSKA I DITT JOBB?

– Ja det tror jag. Att man ska söka efter sanningen och vara oerhört objektiv är viktigt i Sverige. Allt handlar inte om att vinna målet. När vi åtalade Milosevic så använde jag mig också av mitt svenska sätt att jobba rent praktiskt på ett sätt som poliserna i mitt team inte var vana vid. Alla fick förbereda sin del av utredningen minutiöst och lämna en detaljerad briefing till mig. Jag lyssnade av och ställde frågor men litar samtidigt på mina utredningsmän. Jag lär också känna dem och de lär känna mig. Så jobbar åklagare i Sverige och det arbetssättet vann jag mycket respekt på.

Marie Tuma talar om sönderbombade hus, spökstäder och pengar som hamnar i fel fickor. Hon berättar också att om 1 800 personer dagligen skulle jobba med att röja de kända minfälten i Bosnien så

skulle det ta 25 år. Idag är det 10 personer som jobbar med det och förra månaden dog två små pojkar som lekte i en sandlåda och tyckte att något stod upp. Det var en mina.

KÄNNER DU ALDRIG EN HOPPLÖSHET?

– Ibland gör jag det. Inte för Bosnien utan mera för mänskligheten. Jag är inte cynisk men känner en ledsamhet och förtvivlan. Kan vi inte bättre. Men jag känner också hopp när jag ser några parkbänkar som kommit upp längs floden på väg mellan domstolen och lägenheten i Sarajevo. Där sitter unga par och pratar och kramas och solen skiner.

Hur länge blir du kvar Bosnien?

– Mitt kontrakt löper ut i december 2009 men så länge som jag orkar vill jag fortsätta jobba för det här.

Namn: Gunilla Carlsson. **Bakgrund:** Revisor. Ledamot i Europaparlamentet 1999–2006, vice ordförande för EPP (European Peoples Party). Riksdagsledamot från 2002. **Befattning:** Biståndsminister från 2006, 1:e vice partiordförande i Moderaterna. **Motto:** Att bistå lika många kvinnor i världen, som det finns kvinnor i Sverige.

Biståndsminister Gunilla Carlsson välkomnar kampanjen

OFTA SLÅS JAG AV ATT EN DEL av en umecklingsministers värv är att träffa intressanta människor och besöka fängslade platser. Det är ett privilegium, samtidigt som det medför ett ansvar. Jag ska erkänna att det ibland är svårt att hålla isär alla möten och intryck. Det gäller däremot inte mina möten med kvinnor i olika konfliktsituationer. Deras livsöden och många gånger ofattbara styrka etsar sig fast. Mötet med kvinnor i Bukavu i Demokratiska Republiken Kongo är ett exempel. De fasansfulla grymheter som dessa kvinnor utsatts för i form av sexualiserat våld som systematiseras och är en del av en krigsstrategi går nästan inte att förstå. Och känslan av att det jag får höra bara är toppen av ett isberg är fruktansvärd.

Jag tänker också på mina oförglömliga möten med kvinnliga politiker i Kabul och kvinnoorganisationer i norra Afghanistan. Deras beslutsamhet och kraft genom årtionden av ohyggliga umbäranden kan inte annat än imponera och faktiskt också inspirera. För samtidigt som dessa möten självfallet är skakande stärker de mig i övertygelsen att mina politiska prioriteringar i biståndet är riktiga. Det tar

sig bland annat uttryck i att Sverige ökar insatserna för jämställdhet och kvinnors rättigheter i konflikt- och postkonfliktsituationer.

Jag tror på att det Sverige gör har betydelse. Tålamod är samtidigt nödvändigt, eftersom det också är frustrerande att en förändring för utsatta kvinnor världen över inte kan komma till stånd så snabbt som man skulle önska. Jag är oroad över rapporterna från Afghanistan om talibanernas ökade inflytande och flickor som tas ur skolor. Då är Sveriges uthållighet viktig, liksom att strategiskt och systematiskt lyfta fram kvinnors betydelse för en utveckling värd namnet.

JAG VÄLKOMNAR SVENSKA LOTTAKÅRENS Ögat-kampanj. Det är viktigt att våga se de övergrepp där våldtäkter är ett vapen; att ständigt uppmärksamma dessa brott, liksom att försöka sätta händelserna i sitt sammanhang. Jag tror inte att massvåldtäkter kan hanteras isolerat. Detta fruktansvärda vapen måste ses i ljuset av att kvinnors värde inte värnas lika som människens. Och vi måste se att det inte bara är en kvinnofråga, utan också en säkerhetspolitisk angelägenhet.

De fasansfulla grymheter som dessa kvinnor utsatts för i form av sexualiserat våld som systematiseras och är en del av en krigsstrategi går nästan inte att förstå.”

Vad kan göras politiskt och konkret för att motverka massvåldtäkter som vapen? En utgångspunkt kan vara att dela upp problematiken i tre delar. Förebygga, förhindra och återbygga. I alla dessa delar tror jag att rättsväsendet spelar en avgörande roll.

I en fungerande rättsstat ökar möjligheterna för medborgare att åtnjuta lika respekt och sina mänskliga rättigheter. Där kan kvinnans ställning stärkas och hennes utsatthet också minska. Därmed kan också straffrihet för övergrepp mot kvinnor motverkas. Att analysera rättsväsendet utifrån ett jämställdhetsperspektiv och göra riktade insatser på rättsområdet är ett sätt att förebygga.

ETT ANNAT ÄR ATT det internationella samfundet, i insatser i krisdrabbade områden, verkligen förstår den miljö det verkar i och har kunskap om kvinnors särskilda utsatthet och roller. Att ständigt understryka vikten av FN:s resolution 1325 och nu även resolution 1820 är absolut nödvändigt, men inte tillräckligt. Avgörande är att världens regeringar också lever upp till resolutionernas rekommendationer och krav genom att implementera dem i allt relevant arbete. Sverige gör det. Den 19 februari i år antog regeringen en ny nationell handlingsplan för de båda resolutionerna. Nu får myndigheter och organisationer i Sverige de rätta verktygen och kan också mäta resultaten.

Att förhindra denna form av övergrepp är i första hand varje lands regerings ansvar. Att vi nu inom det internationella samfundet har ett tydligt mandat att ta över den rollen om landets regering av någon anledning inte tar det ansvaret, måste uppfyllas. Detta gäller redan skydd mot övergrepp när det gäller etniska grupper och minoriteter – men varför inte lika självklart när det handlar om kvinnor? Här har politiken en viktig roll att spela med stöd av resolutionerna 1325 och 1820. Detta är jag nog med att understryka i FN:s olika fora och i mina samtal med beslutsfattare och andra samtalspartners runt om i världen. Att Sverige väljer att ha ett nationellt anförande om 1325 i FN:s säkerhetsråd, utöver det som EU gemensamt håller, är en viktig markering att regeringen tar dessa frågor på största allvar.

JAG TÄNKER OFTA PÅ vilken enorm resurs som kvinnor utgör i ett samhälle, men lika ofta på hur kvinnors potential slösas bort. Det gäller inte minst i länder där fred behöver byggas och återhämtning ske. Återigen ser jag ett fungerande rättsväsende som en viktig nyckel för att ge kvinnor juridiska möjligheter att bidra till den ekonomiska utvecklingen och rättssäkerhet att delta i samhällsbyggnadet. De måste också tillåtas att göra sina röster hörda i lokala församlingar såväl som i parlament och ha lagstadgad rätt till utbildning och ägande med mera.

Ögat-kampanjen ger både Sverige och mig som politisk företrädare legitimitet att verka för att frågan om skyddet av kvinnor och flickor och deras rättigheter ska tas upp på den internationella dagordningen.”

Även i denna återuppbyggnadsfas är resolution 1325 ett bra verktyg som kan användas betydligt mer. Det handlar inte minst om att på allvar bereda plats för kvinnor i återuppbyggnadsarbetet efter krig och konflikter. De samarbetsstrategier med Sveriges fokusländer som regeringen beslutar om säkerställer ett jämställdhetsperspektiv på de återuppbyggnadsinsatser som Sverige bidrar till.

SOM POLITIKER HAR JAG ett ansvar att se till att dessa frågor hamnar högt på agendan. Som biståndsminister anger jag inriktningen på vårt utvecklingssamarbete så att skyddet av kvinnor och flickor, värnandet av deras rättigheter och tillvaratagandet av deras roll i utveckling verkligen prioriteras. Genom att få till stånd en fokusering av det svenska utvecklingssamarbetet, både vad gäller antalet länder och insatsområden, kan Sverige avsätta mer resurser och föra en tydligare politik på platser där vi är verksamma och inom de tematiska prioriteringar som valts. Ett av dessa är jämställdhet och kvinnors roll i utveckling och en av de kategorier länder där Sverige ökar sitt fokus är post-konfliktländer. Sammantaget gör det att jag inte bara på hemmaplan men framför allt internationellt kan visa att regeringen agerar riktat och målmedvetet i de frågor som denna kampanj syftar till att uppmärksamma.

ÖGAT-KAMPANJEN ger både Sverige och mig som politisk företrädare legitimitet att verka för att frågan om skyddet av kvinnor och flickor och deras rättigheter ska tas upp på den internationella dagordningen och att sätta press på andra regeringar och organisationer att agera. Vår gemensamma uppgift är att bidra till att skapa debatt och ökat engagemang. Förhoppningsvis kan det hjälpa fler människor att se.

Krigsbrottskommissionen

SVENSKA RIKSKRIMINALPOLISENS KRIGSBROTTSKOMMISSION bildades 2008. Hit kan du anonymt anmäla eller tipsa om någon som kan misstänkas för krigsbrott. De arbetar med att spåra upp krigsförbrytare som befinner sig i Sverige och utreder misstankar om krigsbrott. Kommissionen tar dels emot anmälningar från Migrationsverket, som måste göra en polisanmälan om en asylsökande kan misstänkas ha begått någon form av krigsbrott, men också tips från lokala polismyndigheter och allmänheten. Kommissionen samarbetar med motsvarande instanser i andra länder. Polisen tar emot uppgifter om krigsförbrytelser, oavsett i vilket land brottet skett.

VILL DU VETA MER?: BESÖK www.polisen.se

VILL DU TIPSA?: MEJLA TILL wcu.rkp@polisen.se

Denna skrift är framtagen av **Svenska Lottakåren**
i samarbete med **Edita**

Grafisk form och layout: Edita
Tryck: Edita Västra Aros 2009

SEDAN 2003 HAR SVENSKA LOTTAKÅREN satt frågan om våldtäkter som strategiskt vapen på sin agenda.

”Hjälp oss att se” är en skrift med texter av författare som på ett eller annat sätt arbetat med frågorna kring systematiska våldtäkter i krig och konflikter. Svenska Lottakåren vill bidra till ett ökat engagemang för denna fråga och arbeta för synsättet att fler kvinnor i fredsbevarande utlandsmissioner är en förutsättning för att nå målen i FN:s resolutioner 1325 och 1820. Konkret kan du som läsare även vara med och samla in pengar till stöd för utsatta kvinnor i Demokratiska Republiken Kongo, genom att köpa Ögat-nålen.

Om denna skrift och försäljningen av Ögat-nålen i någon mån kan bidra till att öka kunskapen, förändra attityder och på sikt göra en insats för att minska systematiska våldtäkter, så är det i alla fall ett litet steg på vägen.

Fram till den 30 april 2010 säljer landets lottakårer Ögat-nålen. Den kostar 20 kronor och vinsten går oavkortat till utsatta kvinnor i Demokratiska Republiken Kongo. Du kan också köpa nålen via vår hemsida: www.svenskalottakaren.se

